

**KIBER MAKONDA SHAXSIY ERKINLIKNI
CHEKLASH JARAYONLARINING IJTIMOIIY-
FALSAFIY ASOSLARI VA ULARNING
ZAMONAVIY JAMIYATGA TA'SIRI**

*Rahmatullayev Mardonbek Farhod o'g'li,
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi*

**SOCIAL-PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF
PROCESSES LIMITING PERSONAL FREEDOM IN
CYBERSPACE AND THEIR IMPACT ON
CONTEMPORARY SOCIETY**

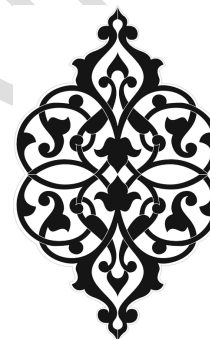
*Rahmatullayev Mardonbek Farhod o'g'li,
Researcher at Namangan State University*

**СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВАНИЯ
ПРОЦЕССОВ ОГРАНИЧЕНИЯ ЛИЧНОЙ
СВОБОДЫ В КИБЕРПРОСТРАНСТВЕ И ИХ
ВЛИЯНИЕ НА СОВРЕМЕННОЕ ОБЩЕСТВО**

*Рахматуллаев Мардонбек Фарход оглы,
исследователь Наманганского государственного университета*

[https://orcid.org/
0009-0006-5369-5397](https://orcid.org/0009-0006-5369-5397)

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda kiber makonda shaxsiy erkinlikning cheklanishi masalasi ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Axborotlashgan jamiyatda shaxsning virtual makondagi faoliyati, uning shaxsiy ma'lumotlari ustidan nazorat mexanizmlarining kuchayishi va davlat hamda nodavlat institutlarning ijtimoiy nazorat amaliyotlari o'rtasidagi murakkab munosabatlar chuqur o'rganiladi.

Kalit so'zlar: kiber makon, shaxsiy erkinlik, ijtimoiy nazorat, raqamli jamiyat, axborot xavfsizligi, nazorat jamiyati, falsafiy tahlil, virtual identifikatsiya.

Abstract: This article analyzes the issue of limiting personal freedom in cyberspace from a social-philosophical perspective in the context of the rapid development of digital technologies. It provides an in-depth examination of the complex relationships between individual activity in the virtual space of the information society, the strengthening of control mechanisms over personal data, and the practices of social control exercised by state and non-state institutions.

Key words: cyberspace, personal freedom, social control, digital society, information security, surveillance society, philosophical analysis, virtual identification.

Аннотация: В данной статье с социально-философской точки зрения анализируется проблема ограничения личной свободы в киберпространстве в условиях стремительного развития цифровых технологий. Глубоко изучаются сложные взаимосвязи между деятельностью личности в виртуальном пространстве информационного общества, усилением механизмов контроля над персональными данными, а также практиками социального контроля со стороны государственных и негосударственных институтов.

Ключевые слова: киберпространство, личная свобода, социальный контроль, цифровое общество, информационная безопасность, общество контроля, философский анализ, виртуальная идентификация.

Kirish. XXI asr boshlaridan boshlab insoniyat taraqqiyoti tarixida tub burilish yasagan omillardan biri raqamli texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya tizimlarining keskin sur'atlarda rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Internet tarmoqlari, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data), algoritmik boshqaruv va raqamli platformalar jamiyatning barcha sohalariga chuqur singib, insonning kundalik hayoti, ijtimoiy munosabatlari va dunyoqarashini tubdan o'zgartirmoqda[1]. Ushbu jarayonlar natijasida shakllanayotgan kiber makon endilikda nafaqat texnologik muhit, balki ijtimoiy, madaniy, siyosiy va falsafiy hodisa sifatida namoyon bo'lmoqda. Aynan shu nuqtada shaxsiy erkinlik masalasi yangi mazmun kasb etib, zamonaviy jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biriga aylanmoqda. Klassik falsafiy an'analarda shaxsiy erkinlik insonning tabiiy huquqi, uning irodasi va ongli tanlovi bilan bog'liq kategoriyalar orqali izohlangan[2]. Liberal falsafada erkinlik tashqi majburiy cheklovlarining yo'qligi sifatida talqin qilinsa, ijtimoiy-falsafiy yondashuvlarda u shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar tizimi doirasida tahlil qilingan. Biroq kiber makonning paydo bo'lishi ushbu an'anaviy tushunchalarni qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Chunki virtual muhitda shaxs erkinligi endi faqat jismoniy yoki huquqiy cheklovlar bilan emas, balki algoritmik nazorat, raqamli monitoring, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish mexanizmlari orqali bilvosita tarzda chegaralanmoqda. Zamonaviy jamiyatda kiber makon inson faoliyatining muhim maydoniga aylangan [3]. Ijtimoiy tarmoqlar, elektron hukumat tizimlari, onlayn ta'lim va mehnat platformalari shaxsning o'zini namoyon etish, fikr bildirish va ijtimoiy aloqalarni amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytirayotgandek ko'rinsa-da, aslida ushbu jarayonlar shaxsiy hayotning ochiqlashuvi va nazorat qilinuvchanligini kuchaytirayotgan murakkab paradoksni yuzaga keltirmoqda. Shaxs kiber makonda erkin harakat qilayotgandek tuyuladi, biroq uning har bir raqamli izi, xulq-atvori va kommunikatsiyasi turli institutlar tomonidan qayd etilib, tahlil qilinmoqda [4]. Ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan qaralganda, kiber makonda shaxsiy erkinlikni cheklash jarayonlari nazorat jamiyati konsepsiyasi bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu konsepsiyaga ko'ra, zamonaviy jamiyatda nazorat ochiq repressiv shakllardan ko'ra, yashirin,

texnologik va institutsional mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Kiber makon ana shunday nazoratning eng samarali va ko'rinmas vositasiga aylanmoqda. Shaxs o'z xohishi bilan raqamli platformalardan foydalanar ekan, u bilvosita ravishda o'z erkinligini cheklovchi tizimlarga integratsiyalanadi[5]. Bu holat shaxsiy erkinlik va ijtimoiy xavfsizlik o'rtasidagi murakkab muvozanat masalasini kun tartibiga olib chiqadi. Mazkur muammoning dolzarbligi shundaki, kiber makonda erkinlikni cheklash jarayonlari ko'pincha axborot xavfsizligi, milliy manfaatlar, terrorizmga qarshi kurash yoki jamoat tartibini saqlash kabi legitim maqsadlar bilan asoslanadi. Biroq falsafiy jihatdan ushbu asoslar doimo bahsli bo'lib qolmoqda. Chunki erkinlikni cheklashning chegarasi qayerda tugashi, nazoratning legitimligi qanday mezonlar asosida belgilanishi va shaxsning roziligi qanchalik ongli ekanligi masalalari ochiq qolmoqda[6]. Aynan shu nuqtada ijtimoiy-falsafiy tahlil zarurati yuzaga keladi. Kiber makonning xususiyati shundaki, u makon va vaqt chegaralarini bartaraf etadi, biroq shu bilan birga shaxsiy hayot va ommaviylik o'rtasidagi farqni xiralashtiradi. An'anaviy jamiyatda shaxsiy hayot tushunchasi ma'lum darajada himoyalangan bo'lsa, raqamli muhitda ushbu tushuncha qayta talqin qilinmoqda. Shaxsiy ma'lumotlar iqtisodiy resursga, ijtimoiy xulq-atvor esa boshqariladigan obyektga aylanmoqda. Bu esa shaxsning avtonomligi va subyektivligini zaiflashtirish xavfini tug'diradi. Ijtimoiy-falsafiy tahlil shuni ko'rsatadiki, kiber makonda erkinlikni cheklash faqat tashqi bosim natijasi emas, balki shaxsning o'zi tomonidan ongli yoki ongsiz tarzda qabul qilinayotgan jarayondir. Raqamli qulayliklar, tezkor aloqa va axborotga cheksiz kirish imkoniyati evaziga shaxs o'zining ma'lum huquq va erkinliklaridan voz kechmoqda[7]. Bu holat "raqamli rozilik" tushunchasini muhokama qilishni taqozo etadi. Falsafiy jihatdan esa bu erkinlikning yangi shakli yoki uning zamonaviy transformatsiyasi sifatida baholanmoqda. Mazkur maqolaning kirish qismida muammo aynan shu murakkab ijtimoiy-falsafiy kontekstda ko'rib chiqiladi. Kiber makonda shaxsiy erkinlikni cheklashning nazariy asoslari, uning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri va shaxs ongidagi aks-sadosi ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, erkinlik va nazorat o'rtasidagi dialektik munosabat, raqamli jamiyat sharoitida

shaxsning ontologik maqomi va axborot texnologiyalarining normativ chegaralari masalalari muhim tadqiqot obyekti sifatida belgilab olinadi. Shu boisdan, mazkur tadqiqot kiber makonda shaxsiy erkinlikni cheklash masalasini faqat texnologik yoki huquqiy doirada emas, balki keng ijtimoiy-falsafiy paradigma asosida yoritishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. Kiber makonda shaxsiy erkinlikni cheklash masalasi zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarda keng muhokama qilinayotgan konseptual muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo, ayniqsa, nazorat jamiyati, raqamli hokimiyat va texnologik ratsionallik paradigmalari doirasida xorijiy olimlar tomonidan chuqur tahlil qilingan. Mazkur yo'nalishda fransuz faylasufi Mishel Fuko va amerikalik ijtimoiy nazariyotchi Shoshana Zuboffning ilmiy qarashlari muhim metodologik asos sifatida ajralib turadi. Mishel Fuko o'zining ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarida hokimiyat va nazorat mexanizmlarining evolyutsiyasini tahlil qilib, zamonaviy jamiyatda erkinlikning ochiq repressiya orqali emas, balki bilvosita va institutsional shakllar orqali cheklanishini asoslab beradi[7]. Uning fikricha, hokimiyat subyektni majburlash orqali emas, balki uni "normallashtirish" orqali boshqaradi. Fuko ishlab chiqqan panoptikon modeli nazariy jihatdan kiber makondagi raqamli nazorat mexanizmlarini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki virtual muhitda shaxs doimiy kuzatuv ostida ekanini aniq sezmasa-da, uning xulq-atvori algoritmik tizimlar tomonidan qayd etilishi va baholanishi nazoratning ichkilashtirilishiga olib keladi. Natijada shaxs o'zini erkin deb his qilgan holda, aslida ijtimoiy-intizomiy mexanizmlarga moslashadi. Bu holat Fuko ta'kidlaganidek, hokimiyatning eng samarali shakli sifatida namoyon bo'ladi, chunki u shaxsning ichki dunyosiga singib, o'z-o'zini nazorat qilish mexanizmini shakllantiradi. Bu jarayonda shaxsning roziligi formal xarakter kasb etib, erkin tanlov illuziyaga aylanadi. Natijada shaxs o'z erkinligini texnologik qulayliklar evaziga bosqichma-bosqich yo'qotadi. Fuko va Zuboff qarashlarini qiyosiy tahlil qilgan holda aytish mumkinki, kiber makonda shaxsiy erkinlikni cheklash jarayoni faqat davlat yoki siyosiy hokimiyat bilan bog'liq emas, balki iqtisodiy manfaatlar va texnologik ratsionallik bilan ham uzviy aloqadordir.

Metodologik qism. Mazkur maqolada kiber makonda shaxsiy erkinlikni cheklash jarayonlarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilishda dialektik yondashuv, tizimli tahlil, tarixiy-falsafiy qiyoslash, konseptual tahlil hamda fenomenologik metodlar uyg'un holda qo'llanildi, bunda dialektik metod erkinlik va nazorat o'rtasidagi qarama-qarshi, ammo o'zaro bog'liq munosabatlarni ochib berishga xizmat qilgan bo'lsa, tizimli tahlil kiber makonni yaxlit ijtimoiy muhit sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi, tarixiy-falsafiy qiyoslash orqali shaxsiy erkinlik tushunchasining an'anaviy va raqamli jamiyat sharoitidagi transformatsiyasi aniqlashtirildi, konseptual tahlil nazorat jamiyati va raqamli kapitalizm tushunchalarining mazmun-mohiyatini chuqurlashtirdi, fenomenologik yondashuv esa shaxsning virtual makondagi subyektiv tajribasini va erkinlikni idrok etish jarayonini ilmiy asosda talqin qilishga imkon yaratdi.

Xulosa qilib aytganda, kiber makonda shaxsiy erkinlikni cheklash muammosini hal etish uchun faqat texnik yoki huquqiy choralar yetarli emas, balki uni chuqur ijtimoiy-falsafiy tahlil asosida anglash zarur. Erkinlik va xavfsizlik o'rtasida muvozanatni ta'minlash, shaxsning raqamli ongini rivojlantirish hamda nazorat mexanizmlarining legitim chegaralarini belgilash zamonaviy jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur tadqiqot ushbu yo'nalishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi va kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun konseptual zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva B. S., Ro'ziyev Y. Z., Ismoilova K. V. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati //Darslik. Toshkent. «Donishmand ziyosi. – 2024.
2. Odilqoriyev X. T. Davlat va huquq nazariyasi //Darslik. -T.:Adolat. – 2018.
3. Shohbozbek, E. (2025). Theoretical foundations for the development of the spiritual worldview of youth. Maulana, 1(1), 29-35.
4. Hamdamova M. Ma'naviyat asoslari //Toshkent-2008. – 2008.
5. Olimov Q. T. Kasb ta'limi uslubiyati //Toshkent: Iqtisod moliya. – 2006.
6. Mamurov B. Umumiy pedagogika //Barcha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik: - Toshkent. – 2020. – T. 118